

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

I. kötet

Szerkesztette:
BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Budapest–Debrecen
2014

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta.

Felelős kiadó: PAPP KLÁRA

Borító, kötéstervezés és tipográfia: LENGYEL JÁNOS

Címlapfotó: KÖVESDI RÓKA LAJOS

Nyomdai előkészítés, tördelés: HERMÁN ZSUZSA

A borítón:

A veszprémi Gizella-kápolna apostolfreskói a 13. századból

© Szerzők 2014

ISBN 978-963-473-760-5ö

ISBN 978-963-473-746-9

Nyomdai munkák: Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

Tabula gratulatoria	9
Lecturis salutem!	11
A kötetek szerkesztéséről és szerkezetéről	15
Rövidítések jegyzéke	17

DIPLOMATICA – OKLEVELEK, LEVÉLTÁRAK

BLÁHOVÁ, MARIE	
<i>Vera ac falsa discernere</i> in the Přemyslid Czech Lands (until 1306)	21
BOGDÁNDI ZSOLT	
A két váradi hiteleshely a 16. század első felében	31
DRESKA GÁBOR	
Jegyzetkönyv, mintakönyv, tankönyv. A Magyi-formulárium	43
ÉRSZEGI GÉZA	
<i>Bulla ipsa falsa esse videtur</i>	53
GUYOTJEANNIN, OLIVIER	
Gouverner par procurations: Une coupe de la pratique diplomatique dans la France de 1317	69
HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS – C. TÓTH NORBERT	
Németi Pál budai kanonok, majd bozóki prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban	85
KÖRMENDI TAMÁS	
Ki volt az országbíró 1293 tavaszán? Megjegyzések Marcell alországbíró pecsétje kapcsán	117
LŐVEI PÁL – TAKÁCS IMRE	
Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsétetes oklevél pecsétjei	131
NICOLAJ, GIOVANNA	
Note di terminologia diplomatica: <i>originale, autentico</i>	147

SIMON ZSOLT	
Adatok szent Szaniszló, Kriszpin, Otilia, Praxedis és Rókus középkori magyarországi tiszteletéhez	157
STIELDORF, ANDREA	
Arenen und Narrationes in den Gründungsurkunden für die mitteleuropäischen Universitäten des 14. Jahrhunderts	175
SÜTTŐ SZILÁRD	
„Érdemdús” oklevelek. A részletező középkori magyar <i>narratiók</i> problémáihoz	187
ECCLESIASTICA – AZ EGYHÁZ ÉS INTÉZMÉNYEI	
BUBNÓ HEDVIG	
Az „élvezet veszedelme” és a „lélek haszna” között	201
GÁLFI EMŐKE	
Az erdélyi káptalan oltárosai és hiteleshelyi munka a középkor végén ...	211
JACZKÓ SÁNDOR	
A késő középkori hazai zsinati határozatok ünneplistái	223
KERTÉSZ BALÁZS	
A Gyulaiak és a ferencesek	235
KISS GERGELY	
Az esztergomi érsek néhány késő középkori kiváltságlevelének háttéréről	249
LUPESCU MAKÓ MÁRIA	
The Reform of the Monastic Orders in Late Medieval Transylvania	263
SÁGHY MARIANNE	
Szentírás és szent-írás Sulpicius Severus Szent Márton-életrajzában	279
SZOVÁK KORNÉL	
A kamonci oltárosok egyezsége	291
SZUROMI SZABOLCS ANZELM O.PRAEM.	
A püspökökre vonatkozó egyházfegyelem a <i>Decretum Burchardi</i> <i>Wormatiensis</i> ben	307
THOROCZKAY GÁBOR	
A messziről jött királyné prépostsága. A hajszentlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig)	321
TÖRÖK JÓZSEF	
Harangszó a középkori Magyar Királyságban	337

VALTER ILONA

- Újabb adatok a pásztói Szent Lőrinc-plébániatemplom
építéstörténetéhez 349

SOCIALIA – BIRTOKOK, FALVAK, POLGÁROK

FELD ISTVÁN

- Az erdőispánságok várai az Árpád-kori Magyarországon 369

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS

- Civitas* vagy *oppidum*? Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi
terminológiájának vizsgálatához 391

MÉSZÁROS ORSOLYA

- A városi régészeti kutatás nehézségei a millennium után.
Esettanulmány a Dunakanyar két városából, Vácról és Visegrádról 405

NÓGRÁDY ÁRPÁD

- Sáros megye egyházas települései a 14. század elején 415

PETROVICS ISTVÁN

- Gurman Kristóf Pék-utcai háza 429

SZENDE KATALIN

- A magyar városi írásbeliség kezdetei 435

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS

- Torvaj, a bakonybéli apátság kora Árpád-kori Vas megyei birtoka 459

Arcana tabularii

Tanulmányok
Solymosi László tiszteletére

II. kötet

Szerkesztette:
BÁRÁNY ATTILA – DRESKA GÁBOR – SZOVÁK KORNÉL

Budapest–Debrecen
2014

A kötet megjelenését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Debreceni Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara,
a Pázmány Péter Katolikus Egyetem támogatta.

Felelős kiadó: PAPP KLÁRA

Borító, kötésterv és tipográfia: LENGYEL JÁNOS

Címlapfotó: KÖVESDI RÓKA LAJOS

Nyomdai előkészítés, tördelés: HERMÁN ZSUZSA

A borítón:

A veszprémi Gizella-kápolna apostolfreskói a 13. századból

© Szerzők 2014

ISBN 978-963-473-760-5ö

ISBN 978-963-473-759-9

Nyomdai munkák: Kapitális Kft. Debrecen

Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

DYNASTICA – KIRÁLYOK ÉS ORSZÁGOK

BÁRÁNY ATTILA	
Követjelentés Magyarország állapotairól 1521-ből	483
BENKŐ ELEK	
<i>Reginam occidere</i>	495
CSUKOVITS ENIKŐ	
Magyarországi Károly, a mesebeli királyfi	513
E. KOVÁCS PÉTER	
Magyar zsoldosok Sienában	521
GYÖRKÖS ATTILA	
Pierre Choque Magyarországról szóló francia útleírásának (1502) kéziratai és képi ábrázolásai	543
HÄRTEL, REINHARD	
Die Ungarneinfälle in Friaul. Schriftquellen und regionale Historiographie	551
KORDÉ ZOLTÁN	
Dengelegi Pongrác János harmadik vajdai ciklusa Erdélyben (1475–1476)	567
NAGY BALÁZS	
Párhuzamok és eltérések. A Luxemburg-dinasztia csehországi és magyarországi uralkodásának kezdete	583
PAJORIN KLÁRA	
Mátyás király és Marsilio Ficino magyar hívei az 1472. évi összeesküvés után	593
PROKOPP MÁRIA	
Árpád-házi Mária nápolyi királyné művészetpártolása	607
SKORKA RENÁTA	
Rokonok és szövetségesek. I. Károly és a Habsburg hercegek együttműködése az interregnum éveiben	625
TÓTH KRISZTINA	
Még egyszer Zách Felicián merényletéről	639

LITTERALIA – KRÓNIKÁSOK, HUMANISTÁK, JOGÁSZOK

BAGI DÁNIEL	
Haraggal és elfogultsággal? Czarnkowi János krónikája Nagy Lajos krakkói uralmáról	655
BERTÉNYI IVÁN	
Tanulságos perjogi megoldások 1340-ből Sebes mester és a pozsonyi káptalan határvitájában	671
BRADÁCS GÁBOR	
Antiszemitizmus a középkori pápa-császár krónikákban	681
HOFFMANN ISTVÁN	
Megjegyzések a személynevekkel azonos alakú helynevekről	693
KRISTÓF ILONA	
<i>Eruditio ac lepor.</i> Humanizmus a Mohács előtti Váradon	705
MIKÓ GÁBOR	
Szent István király törvényeinek legrégebb kézirata. Az Admonti kódex	723
MOLNÁR PÉTER	
Az ún. Pécsi Egyetemi Beszédek egyik forrásáról. Az arisztotelészi inspirációjú politikai elmélet lehetőségei Magyarországon a 13. század második felében	733
RÁCZ GYÖRGY	
Anonymus Velek kapitánya. Településtörténet és krónikakutatás	743
ROKAY PÉTER	
A Szabolcs név egy lehetséges jelentéséről	757
SARBAK GÁBOR	
Gyöngyösi Gergely mintái	765
TÓTH ENDRE	
Miért <i>király</i> lett Szent István?	775
TRINGLI ISTVÁN	
A magyar szokásjog első összefoglalói a mezei károkról	793
VESZPRÉMY LÁSZLÓ	
Korhűség és forrásérték a magyar Krónika egyes fejezeteiben	809

OECONOMICA – KERESKEDELEM ÉS GAZDASÁG

DRASKÓCZY ISTVÁN	
A kőszó bányászat átalakulása Erdélyben az Árpád-korban	825

F. ROMHÁNYI BEATRIX	
Késő középkori számadáskönyvek, a koldulórendi kolostorok gazdálkodásának tükrői	837
GRYNAEUS ANDRÁS – SOLYMOSI KATALIN	
Adatok a növényi bőrcserzés kutatásához a középkori Magyar Királyság területén	855
PÓSÁN LÁSZLÓ	
Rabszolgák a középkori Baltikumban	873
SZENDE LÁSZLÓ	
Bencés kolostorok kézművessége az Árpád-kori Magyarországon	887
WEISZ BOGLÁRKA	
Kassa kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban	899

BIBLIOGRAPHIA

Solymosi László tudományos irodalmi munkássága	911
--	-----

Rövidítések jegyzéke

- AO = Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VI. (1301–1357) Szerk. Nagy Imre. Bp. 1878–1891.; VII. (1358–1359) Szerk. Tasnádi Nagy Gyula. Bp. 1920. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae Historica. Első osztály: Okmánytárak.)
- AOklt. = Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. I–XV. (1301–1331), XVII. (1333), XIX–XXIX. (1335–1344), XXXI. (1347), XXXIV. (1350), XXXVIII. (1354) Szerk. Almási Tibor, B. Halász Éva, Blazovich László, Géczi Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó. Bp.–Szeged 1990–2013.
- ÁUO = Árpádkori új okmánytár. I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Bp. 1860–1874.
- CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Georgius Fejér. Budae 1828–1844.
- DF = MNL OL, Diplomatai Fényképgyűjtemény
- DL = MNL OL, Diplomatai Levéltár
- Gombos, Cat. = Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Collegit ... Albinus Franciscus Gombos. I–III. Bp. 1937–1938.
- Györffy, Földr. = *Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998.
- MGH = Monumenta Germaniae Historica
- MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
- Reg. Arp. = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II/1. Szerk. Szentpétery Imre. Bp. 1923–1943. II/2–4. Szentpétery Imre kéziratának felhasználásával szerkesztette Borsa Iván. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.) Bp. 1961–1987.

- SRH = *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. I–II. Bp. 1937–1938. (Reprint: 1999. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt írásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta Szovák Kornél és Veszprémy László.)*
- Zichy = *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo. I–XI. Szerk. Döry Ferenc, Kammerer Ernő, Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső. Pest–Bp. 1871–1915.; XII. Szerk. Lukcsics Pál. Bp. 1931.*
- ZsO = *Zsigmondkori oklevéltár. I–II. (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951–1958.; III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerk. Borsa Iván. Bp. 1993–2001.; VIII–IX. (1421–1422). Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Bp. 2003–2004.; X. (1423). C. Tóth Norbert. Bp. 2007.; XI. (1424). C. Tóth Norbert – Neumann Tibor. Bp. 2009.; XII. (1425). C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint. Bp. 2013. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52.)*

A Gyulaiak és a ferencesek

Mint ismeretes, a magyarországi obszerváns ferencesek 1448-ban megalakult vikáriája a 15. század második felére a Magyar Királyság legnagyobb szerzetesközösségévé vált. A rájuk vonatkozó források hatalmas mértékű pusztulása miatt azonban rendkívül keveset tudunk a szerzetesközösség és a világi társadalom kapcsolatrendszeréről. A szórványosan fennmaradt adatok döntő többsége önmagában áll, előzmények és folytatás nélkül, így nem teszik lehetővé, hogy hosszabb időintervallumon keresztül vizsgáljuk egy személynek, egy családnak vagy egy településnek a ferences rend szigorúbb ágához fűződő kapcsolatát.¹ Ugyanakkor az utóbbi években több olyan tanulmány is megjelent, amelyek új eredményeket hoztak ezen a területen: a Budapesti Történeti Múzeum 2008-ban megrendezett Hunyadi Mátyás-kiállításának katalógusában több szakterület képviselői is foglalkoztak Mátyás király és az obszervánsok viszonyával,² 2011-ben Fedeles Tamás mutatta be az Újlaki család ferences kapcsolatait,³ 2013-ban pedig Tárcai János székely ispán családja obszerváns kapcsolatainak feldolgozására került sor.⁴ Jelen

¹ *Karácsonyi János*: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. Bp. 1922–1924.; *Marie-Madeleine de Cevins*: Les franciscains observants hongrois de l’expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540). (Bibliotheca Seraphico-Capuccina 83.) Roma 2008., további bőséges szakirodalommal. Recenzióját l. *Molnár Antal*: Egy válság anatómiája. BUKSZ 20. (2008) 216–224.; *Uő*: Observants in Hungary. Critical Notes on a Recent Study. Archivum Franciscanum Historicum 102. (2009) 227–242. – A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00099/14/2) támogatásával készült. E helyen is köszönetet mondok Neumann Tibornak a dolgozathoz fűzött értékes észrevételeiért.

² *Varga Imre Kapisztrán OFM*: Mátyás király és az obszerváns ferencesek. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490. Kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András. Bp. 2008. 401–404. Az obszervánsokkal is foglalkozik *Szovák Kornél*: A király és az egyház – Mátyás személyes vallásossága. In: Hunyadi Mátyás i. m. 393–396.; *Papp Szilárd*: Mátyás egyházpolitikájának építészeti emlékei. In: Hunyadi Mátyás i. m. 408–411.

³ *Fedeles Tamás*: Egy középkori főúri család vallásossága. Az Újlakiak példája. Századok 145. (2011) 377–418., 383–386.

⁴ *Kertész Balázs*: Újabb adatok a magyarországi obszerváns ferencesek történetéhez és Werbőczy István életéhez. In: Források és hagyományképek. Szerk. Stemler Ágnes. Bp. 2014. 87–99. Itt emlitem meg, hogy Grebeni Hermanfi László 1490. szept. 19-én kelt végrendeletében az egyháziak közül elsősorban az obszerváns ferenceseket és a domonkosokat részesítette előnyben, l. *Pálosfalvi Tamás*: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. Századok 141. (2007) 843–877., Századok 142. (2008) 267–313., 308–310.

tanulmány megírásához elsősorban a magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt okleveleinek és leveleinek az összegyűjtésére és kiadására irányuló munka adta az ösztönzést, melynek során több olyan forrás is előkerült, amelyek a Baranya megyei Gyulai család és az obszervánsok viszonyára vonatkoznak. A família ismert a szakirodalomban, a legrészletesebben Kubinyi András foglalkozott velük az Ernuszt Zsigmond pécsi püspök haláláról és hagyatékáról írt tanulmányában.⁵ Első lépésként a Gyulaiak történetét foglalom össze a szakirodalom alapján, új adatokkal és észrevételekkel egészítve ki az eddigi ismereteinket, ezt követően kerül sor a család és a ferencesek kapcsolatának bemutatására, végül pedig Doroszlai Istvánról ejtek néhány szót, aki – ahogy azt látni fogjuk – már világiként is közeli viszonyban állt a Gyulaiakkal, s ezt a viszonyt obszerváns ferencesként is fenntartotta.

A Gyulaiak

A Gyulai család Engel Pál genealógiai munkája és Kubinyi András hivatkozott tanulmánya szerint a Győr nemzetség óvári ágához, C. Tóth Norbert kutatási eredményei szerint a Győr nemzetség győri-mosoni ágának óvári alágához tartozott.⁶ Egyik ősiük, Óvári Konrád, miután mind Moson, mind Pozsony megyéből kiszorult – a Héderváriak, illetve Csák Máté terjeszkedése miatt –, Baranya megyei birtokain telepedett le fiával, Jakabbal együtt. 1290 előtt felépítette új székhelyét, Kéménd várát, a Baranya megyei Gyula mellett pedig pálos kolostort alapított Szent László tiszteletére.⁷ Az óvári ág – illetve alág – Óvári Konrád fia, Jakab két fiánál kettévált: Miklóstól a Gyulai, Konrádtól a Kéméndi család származott.⁸ A 15. század első felében a Gyulai família tovább osztódott: Gyulai Mihály fia, Mihály és felesége, Geszti Anna utódai a Geszti nevet használták.⁹

⁵ *Kubinyi András*: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa. Századok 135. (2001) 301–361., 327–339.

⁶ *Engel Pál*: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája, 1301–1457 – Középkori magyar genealógia. Bp. 2001. CD-ROM. Győr nem 1. Óvári ág 1. tábla, Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla; Gyulai.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 327–328.; *C. Tóth Norbert*: A Győr-nemzetség az Árpád-korban. In: *Analecta mediaevalia I. Tanulmányok a középkorról*. Szerk. Neumann Tibor. H. n. 2001. 53–72. Érdemes rámutatni, hogy mindhárom munka ugyanabban az évben, 2001-ben jelent meg.

⁷ *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. I–II. Bp. 1996. I. 339.; *C. Tóth N.*: A Győr-nemzetség i. m. 60–63.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 328.; *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp. 2000. 64.; *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Szerk. F. Romhányi Beatrix. Bp. 2007. CD-ROM.

⁸ *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. II. 93., 127.; *Uő*: Magyar középkori adattár i. m. Győr nem 1. Óvári ág 1. tábla.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 328.

⁹ *Engel P.*: Magyarország világi archontológiája i. m. II. 85.; *Uő*: Magyar középkori adattár i. m. Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla; Gyulai.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 328.

A Gyulai család pontos leszármazását nem ismerjük. Jelen tanulmány Gyulai Györgyöt és leszármazottait érinti, azt azonban nem tudjuk, hogy György pontosan milyen rokoni viszonyban állt a Gyulai família ismert tagjaival, ezért nem tudjuk elhelyezni a családfán.¹⁰

Györgyre az első ismert adatot Guti Ország Mihály nádor 1467. január 22-én kelt oklevele tartalmazza, mely szerint Baranya megye közgyűlésén Geszti János, László és Mihály, valamint Gyulai László és György panaszt tettek, hogy a Babarcra menő ugi, permányi, belvárdi, gyulai, olaszi és tótfalusi jobbágyaiktól Bólyon jogtalanul vámot szednek. Kubinyi András megállapítása szerint az oklevél azt mutatja, hogy a Gesztiek és a Gyulaiak ekkor még közösen birtokolták ősi javaikat.¹¹ János pécsi püspök (Janus Pannonius) ugyanazon év május 18-án kelt oklevelében a neki és a pécsi egyháznak tett szolgálataiért felmentette György pécsi, *Horwath ucza*i telkét a püspöknek fizetendő adók alól. Az oklevél tanúsága szerint Gyulai ekkor a főpap familiárisa volt.¹²

1480-ban Györgynek öt fiát említik: Jánost, Pétert, Gergelyt, Mihályt és Györgyöt.¹³ 1487 januárjában a felesége, Veronika, Osztopáni Perneszi Pál leánya már nem volt az élők sorában, az öt fiú közül pedig ettől kezdve már csak hárommal találkozunk: Jánossal, Gergellyel és Mihállal.¹⁴ 1489. szeptember 10-én Rozsályi Kun Jakab pécsi várnagy 200 aranyforintért eladta pécsi házát Gyulai Györgynek és három fiának.¹⁵

György időközben újra megnősült. Feleségének a keresztnévét Soproncai István obszerváns ferences vikárius 1492. szeptember 12-én kelt okleveléből ismerhetjük meg: a vikárius Györgyöt a feleségével, Borbálával, valamint fiaival, Jánossal, Gergellyel és Mihállal együtt felveszi a rend konfraternitásába, azaz testvérületébe, és a vikária minden lelki javában részesíti őket.¹⁶

Az 1490-es évek közepén Györgyöt Ernuszt Zsigmond pécsi püspök és királyi kincstartó szolgálatában találjuk: a püspök 1494. február 18-án Baranya megye alispánjainak nevezte ki két familiárisát, Teremhegyi Bika Jánost és Gyulai Györgyöt.¹⁷ János, György legidősebb fia ugyanaznap levelet írt az apjának Budáról, amelyben

¹⁰ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 328–329., 360. Engel Pál töredékként tüntette fel Gyulai György családját, l. *Engel P.*: Magyar középkori adattár i. m. Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla: Gyulai.

¹¹ DF 260 099. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 328.

¹² DF 260 103. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 329.

¹³ DF 260 128. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 329.

¹⁴ DL 49 530. Veronikához l. *Neumann Tibor*: A Szapolyai család legrégebbi címere. Turul 84. (2011) 125. 23. jegyz.; *Uő*: A gróf és a herceg magánháborúja. (Szapolyai István és Corvin János harca a lipitói hercegségért) Századok 148. (2014) 395.

¹⁵ DF 260 135. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 330., szept. 9-i datálással.

¹⁶ DF 260 141. Engel és Kubinyi hivatkozott munkái nem ismerik György feleségeit, l. *Engel P.*: Magyar középkori adattár i. m. Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla: Gyulai.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 360.

¹⁷ DF 260 146. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 332. A kinevezés háttéréhez l. *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 400.

értesíti a kinevezéséről.¹⁸ György alispáni tisztségére 1497. május 6-ig ismerünk adatokat.¹⁹ Az utóbbi – Bajnai Both András Gyulai Györgynek írt levele – egyben az utolsó, Györgyre vonatkozó információnk.²⁰

Fiai közül János vitte a legtöbbre, aki már 1477-ben feltűnik Szapolyai Imre tokaji provizoraként.²¹ 1490. július 11-én Litvai Horvát Péter és Litvai Horvát Damján fia, István neki adományozták a Körös megyei Dubovc birtokot.²² János jó anyagi helyzetére utal, hogy ugyanezen a napon megvásárolta a Litvai Horvát családtól a szintén Körös megyében fekvő Kustyerolc kastélyt és uradalomát, amelyet azonban két évig sem birtokolt: 1492 márciusában 1200 forintért eladta Kustyerolcot a szlavón nemesség egyik tekintélyes képviselőjének, Raszinyakeresztúri Bocskai Péternek.²³

Úgy tűnik, hogy János egy rövid időre távol került mind Baranya megyétől, mind Szlavóniától: Nagylucsei Orbán egri püspök 1491. március 6-án kelt levelében familiárisaként és az Abaúj megyei Hejce officialisaként említi.²⁴ Nagylu-

¹⁸ DF 260 529. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 332. A levél címzése Baranya megye ispánjának nevezi Gyulai Györgyöt: „Egregio Georgio Gyulay, comiti comitatus de Baranya, domino ac genitori meo carissimo.” Az alispánok comes megnevezése nem volt szokatlan, l. *Kubinyi András*: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Magyarország társadalmi a török kiűzésének idején. Szerk. Szvirček Ferenc. (Discussiones Neogradiensis I.) Salgótarján 1984. 15. 1. jegyz.

Szlavóniában, ahol eredeti értelemben vett ispánok nem voltak, a megyék vezetőit, akiket a szlavón bán nevezett ki, hol comesnek, hol vicecomesnek neveztek a források, l. *Tringli István*: Az 1481. évi szlavóniai közgyűlés. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 1998. 299. 1494. nov. 17.: DF 260 149. (Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyz.); 1494. dec. 15.: DF 260 151. (Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyzet.); 1494. dec. 30.: DF 260 525. (Kiadása: *Fedeles Tamás*: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat [1494–1495]. Szeged 2012. 227.); 1495. jan. 6.: DL 46 291. (Kiadása: *Fedeles T.*: A király i. m. 227–228.); 1495. jan. 13.: DF 260 541. (Kiadása: *Fedeles T.*: A király i. m. 229–230.); 1495. máj. 30.: DF 260 546.; 1497. máj. 6.: DF 260 483. (Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 332. 223. jegyz.)

²⁰ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 360.

²¹ A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közreadja Neumann Tibor. Bp. 2012. 144–145. Vö. *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 395.

²² DL 49 389. A II. Ulászló király által 1496. jún. 22-én kiállított oklevél, amely megerősítette Gyulai Jánost Dubovc birtokában, arról tanúskodik, hogy Dubovc tényleges birtokbavétele éveken át húzódott. Corvin János 1495. júl. 2-án kelt oklevele szerint Dubovcot már Mátyás király Gyulai Jánosnak adományozta, és a zágrábi káptalan iktatta is azt Gyulainak, l. DL 49 471., átírását l. II. Ulászló említett oklevelében. Dubovc birtoklástörténetéhez l. *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János, 1473–1504. Bp. 1894. 220–221., 243–244.; *Pálosfalvi Tamás*: Bajnai Both András és a szlavón bánóság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor, Rác György. (Analecta mediaevalia III.) Bp.–Piliscsaba 2009. 256.; *Uő*: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526. Bp. 2012. 27., 37. <http://www.etd.ceu.hu/2012/mpmpat01.pdf> (2013. okt. 3.); *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 413.

²³ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 330–331.; *Koppány Tibor*: A középkori Magyarország kastélyai. (Művészettörténeti füzetek 26.) Bp. 1999. 170–171.; *Csánki Dezső*: Körösmegye a XV. században. Bp. 1893. 9–10. A Raszinyakeresztúri Bocskai családhoz l. *Pálosfalvi T.*: The Noble Elite i. m. 52–61.

²⁴ DF 260 137. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331.

csei halála (1491. október 21.) után Jánost ismét Szlavóniában találjuk, Corvin János herceg szolgálatában: 1492 februárjában ő volt Krapina – a szlavóniai Corvin-birtokok központja – várnagya.²⁵ A következő évben – minden bizonynyal Corvin egyre kilátástalanabbá váló helyzete miatt – megpróbált Geréb Péter szolgálatába szegődni, de végül a herceg familiárisa maradt, aki 1493 decembereben Poki Péter helyett Gyulai Jánost és Perneszi Imrét nevezte ki a bajmóci vár kapitányává.²⁶ Gyulai 1495. január 1-jén Krapináról írt levelet mint *capitaneus Zagorie ac Montis Grecensis* apjának és Gergely testvérének, amelyben értesíti az apját, hogy Szerecsen Lajos egy lovat kért tőle, s ezért kéri az apját, hogy küldjön Szerecsennek egy lovat. Ezt követően testvérét, Gergelyt szólítja meg, s közli vele: írt Szerecsen Lajosnak, hogy mindenben támogassa Gergelyt.²⁷

II. Ulászló király 1495 februárjában a szlavón és horvát rendeknek tartott verőcei gyűlésen Corvin Jánost nevezte ki horvát-szavón bánná, aki április 25-én szlavón vicebánná nevezte ki Gyulai Jánost.²⁸ Az utóbbi még a következő év októberében is betöltötte ezt a tisztséget.²⁹ A vicebánsággal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az 1480-as évek óta, amikor Zágráb és Körös megye ispánja végleg egyesült, a mindenkor vicebánok egyszerre zágrábi és körösi ispánok is voltak.³⁰

Gyulai nem sokkal a kinevezése után, az 1495. május-júniusi budai országgyűlésen eredményesen képviselte urát a Poki Péter elleni perben, amiért Corvin 1495. július 2-án megerősítette őt a már említett Dubovc birtokában.³¹ Ugyanakkor annak is maradt nyoma, hogy az országgyűlés ideje alatt igyekezett kihasználni a pozíciójából eredő lehetőségeket a családtagjai érdekében: május 30-án Budáról levelet írt az apjának, amelyben arra kéri, hogy küldje hozzá a testvérét, Mihályt, mert a bárók közül valamelyiknek a szolgálatába akarja ajánlani.³²

1496 végén vagy a következő évben Gyulai urat váltott: Ernuszt Zsigmond pécsi püspök – Baranya megye ispánja³³ – szolgálatába állt. Nem mellékes körülmény, hogy az apja – ahogy arról már esett szó – ugyanebben az időszakban

²⁵ DF 260 522. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331.

²⁶ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331.; *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 396–397.

²⁷ DF 260 552. János a következőképpen indokolta apjának a kérését: „quia scitis bene, quod ipse (sc. Szerecsen) nobis semper fuit spiritualissimus amicus.” Gyulai János és Szerecsen Lajos 1491-ben már biztosan ismerték egymást: az utóbbi 100 forintot kért kölcsön az előbbitől 1491. aug. 12-én, l. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331., 346.

²⁸ *Schönherr Gy.*: i. m. 214., 218–219.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 332.; *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 409. A szlavón vicebáni tisztséghez l. *Pálosfalvi T.*: Grebeni Hermanfi László i. m. Századok 142. (2008) 281-től passim; *Uő*: The Noble Elite i. m. 313–318.

²⁹ *Pálosfalvi T.*: The Noble Elite i. m. 371.

³⁰ *Pálosfalvi T.*: Grebeni Hermanfi László i. m. Századok 142. (2008) 284. 114. jegyz.

³¹ *Neumann T.*: A gróf és a herceg i. m. 411–413.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 331.; *Schönherr Gy.*: i. m. 220–221. Dubovchoz l. a 22. jegyzetet.

³² DF 260 546.

³³ A 15. század második felében vált állandóvá, hogy a pécsi püspök egyúttal Baranya megye örökös ispáni tisztségét is viselte, l. *Fedeles Tamás*: A püspökség és a székeskáptalan birtokai, gazdálkodása. In: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai. (1009–1543) Szerk. Fedeles Tamás, Sarbak Gábor, Sümei József. Pécs 2009. 432.

szintén Ernuszt familiárisa volt. Láthattuk, hogy Baranya megyei alispánjára és egyben az életére az utolsó adat 1497. május 6-áról származik. János 1497 és 1507 között mutatható ki Baranya megye alispánjaként.³⁴ Mivel 1497. szeptember 25-én már biztosan betöltötte ezt a tisztséget, feltételezhető, hogy közvetlenül az apja után lett alispán. A váltásra talán György halála, esetleg rossz egészségi állapota miatt került sor. Mindenesetre János kinevezése arra enged következtetni, hogy szoros kapcsolat alakult ki Ernuszt és a Gyulaiak között.

Ernuszt Zsigmond valószínűleg 1505 nyarának végén hunyt el.³⁵ Halála után János az új pécsi püspök, Szatmári György kancellár szolgálatába állt: 1507-ben az egyik rokonával, Gyulai Ferencsel együtt volt baranyai alispán.³⁶

Ebben az időszakban Baranya megye ispánjai – azaz a pécsi püspökök – alispánjai között rendszerint megtaláljuk a pécsi várnagyokat is,³⁷ így nem meglepő, hogy Gyulai János várnagyságára is maradtak fenn adatok. 1500. november 20-án már biztosan ő volt a pécsi várnagy, és még 1507. szeptember 14-én is betöltötte ezt a tisztséget.³⁸

³⁴ 1497. szept. 25.: DF 279 396.; 1498. okt. 8.: DF 279 395.; 1499. júl. 30.: DL 82 154. (Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyz.; *Uő*: Ernuszt i. m. 333. 233. jegyz.); 1499. okt. 14.: DL 20 868.; 1501. ápr. 21.: DL 82 177. (Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyz.; *Uő*: Ernuszt i. m. 333. 233. jegyz.); 1507. szept. 6.: DL 94 309. (Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyz.; *Uő*: Ernuszt i. m. 335.)

³⁵ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 302.

³⁶ DL 94 309. Vö. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. 20. 56. jegyz.; *Uő*: Ernuszt i. m. 335. Gyulai Ferencsel 1495. dec. 7-én is baranyai alispánként találkozunk: DF 279 434. Jelenleg nem ismert, hogy a Gyulai familiának az az ága, amelyből Ferenc származott, milyen rokonsági viszonyban állt Gyulai György családjával, l. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 335.

³⁷ *Fedeles T.*: A püspökség és a székeskáptalan i. m. 432. Az alispáni és a várnagyi tisztség gyakori összekapcsolódására általában l. *Kubinyi A.*: A középbirtokos nemesség i. m. passim.

³⁸ 1500. nov. 20.: DF 260 155. (Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 333. 234. jegyz.); 1501. nov. 27.: DL 26 077.; 1502. aug. 14.: DL 26 077.; 1503. ápr. 2.: *Josephus Koller*: Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII. Posonii–Pesthini 1782–1812. IV. 511–513.; 1506. márc. 16.: DF 232 258. (Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 303. 10. jegyz.); 1507. szept. 14.: DL 49 477. (Vö. *Fedeles T.*: A püspökség és a székeskáptalan i. m. 434.) Felmerült, hogy Gyulai János már 1495 augusztusában pécsi várnagy volt, l. *Fedeles T.*: A püspökség és a székeskáptalan i. m. 434. A szerző a pécsváradai konvent 1498. dec. 31-én kiadott oklevelére hivatkozik, amelyben a „konvent jelenti [II.] Ulászló királynak ..., hogy 1498. dec. 21-én ... Esztergomban kelt és itt átírt parancslevelének engedelmességgel, Zenthjacab-i Chernel András királyi emberrel tanúul küldte Márton pap testvért, akik dec. 29-én ... Baranya m.-ben megtudták, hogy a parancslevelében foglaltak, miszerint [1495.] júl. 22. körül ... Zsigmond pécsi püspök, nem tudni, mi okból, pécsi várának udvarbíróját ... Phadan-t és akkori várnagyát: Gywla-i Jánost ... fegyveresen Bayna-i Both András Somogy m.-i Wkmerfálwa, Markocz és Kerthweles nevű birtokaihoz tartozó földekre küldte ..., mind igazak.” – L. A pécsváradai konvent hiteleshelyi oklevéltára, 1254–1526. Szerk. Kőfalvi Tamás. Szeged 2006. 417–418. (860. sz.). Kérdéses azonban, hogy az oklevélben leírt hatalmaskodás valóban 1495 augusztusában történt-e, hiszen tudjuk, hogy Gyulai János 1495 tavaszától mint Corvin János familiárisa szlavón vicebánként szolgált. 1495 tavaszán és nyarán Turóci Péterrel együtt vicebáni feladatokat látott el, l. *Mályusz Elemér*: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Orsz. Levéltárban. Levéltári Közlemények 3. (1925) 116–118. (42–46. sz.).

A leírakból kitűnik, hogy mind baranyai alispánságára, mind pécsi várnagyságára 1507 szeptemberéből származik az utolsó adat. Ezt követően nem tudunk arról, hogy Baranya megyében valamilyen tisztséget betöltött volna. A jelek szerint János ettől kezdve Szlavóniában élt. Valószínűleg szlavóniai kötődésével magyarázható, hogy ő készítette el egykori ura, az 1504 októberében elhunyt, a Varasd megyében fekvő lepoglavai pálos templomban eltemetett Corvin János sírkövét.³⁹ 1511-ben az arisztokrata Szécsi Tamással együtt Szlavónia harmincadosaként tűnik fel.⁴⁰ Utolsó éveiben annak a Brandenburgi György örgrófnak állt a szolgálatában, aki Corvin János özvegye, Frangepán Beatrix kezével a Corvin-javakat örökölte. 1517-től 1519 novemberéig mutatható ki varasdi alispánként.⁴¹ 1519 végén vagy 1520 elején hunyt el.⁴²

Gyulai György három fia közül János volt a legeredményesebb birtokszerző, aki idővel tekintélyes birtokállományra tett szert Szlavóniában: a már említett Körös megyei Dubovc mellett megszerezte többek között a Varasd megyei Vinica és Trakostyán várakat, valamint Kamenica uradalmát is.⁴³ A három fivér között legalább két ízben került sor osztozkodásra. 1506. június 11-én egyfelől Gyulai János, másfelől Gyulai Gergely és Mihály – többek között Szerecsen Lajos, Gyulai Gáspár és Ferenc közbenjárására – úgy egyeztek meg, hogy János a Baranya megyei Gyula birtokban lévő öröklött birtokrészét tartozékaival és 3500 aranyforinttal együtt átadja Gergelynek és Mihálynak, az utóbbiak pedig a Varasd megyei Vinica várban, a Körös megyei Dubovc kastélyban, valamint a Baranya megyei Harsány várban bírt tulajdonrészüket tartozékaikkal együtt átadják Jánosnak.⁴⁴ Az osztozkodás azonban viszályhoz vezetett, ezért 1512-ben Pogány Zsigmond, Alapi Boldizsár, Turóci Bernát és Batthyány Boldizsár közbenjárására újabb egyezséget kötöttek, melynek értelmében János gyulai birtokrészét tartozékaival és 6000 forinttal együtt átadja a testvéreinek, azok pedig Vinica és Trakostyán várakban, valamint Dubovc kastélyban és Harsány várban bírt részeit átadják Jánosnak.⁴⁵ A két egyezés is azt mutatja, hogy János ezekben az években már elsősorban a szlavóniai birtokszerzést tartotta fontosnak.

Vagyona gyarapítása érdekében bűncselekményektől sem riadt vissza, amit jól bizonyít, hogy a már említett Szerecsen Lajossal együtt elsikkasztották Ernuszt Zsigmond pécsi püspök hagyatékát.⁴⁶

³⁹ *Schönherr Gy.*: i. m. 304–306.

⁴⁰ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 336.

⁴¹ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 336.

⁴² *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 311., 336.

⁴³ *Josip Adamček – Ivan Kamfšus*: Popisi i obráčuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljécu. Zagreb 1976. 25., 37., 42., 92., 94., 106., 110., 121., 138.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 333–335. Itt jegyzem meg, hogy a Gyulai testvérek birtokviszonyainak részletes feldolgozására még nem került sor.

⁴⁴ A pécsváradi konvent i. m. 435–436. (892. sz.).

⁴⁵ DF 260 176. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 333–334.

⁴⁶ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 301–361.

Gyulai János Batthyány Miklós és Raszinyakeresztúri Bocskai Hedvig leányát, Batthyány Zsófiát vette feleségül. Zsófia testvére, Jusztina először Vojkfi Miklós mesterhez ment hozzá, majd annak 1504-ben bekövetkezett halála után Csavlovics Pál felesége lett, aki szlavón vicebáncként is szolgált. János tehát házassága révén tekintélyes rokonsághoz jutott.⁴⁷ A házasságból két fiú és öt leány született: Anna, István, Zsófia, Farkas, Potenciána, Hedvig és Katalin.⁴⁸ A család rezidenciája – legalábbis János életének utolsó éveiben – valószínűleg Vinica volt. Erre utal, hogy János nyolc fennmaradt levele közül kettőt itt írt, 1511-ben és 1519-ben, a felesége három fennmaradt levele közül pedig mindegyik Vinicán kelt, 1519-ben.⁴⁹

A három Gyulai fivér középső tagja, Gergely 1504-ben szintén Ernuszt Zsigmond szolgálatában állt: 1504. június 3-án munkácsi várnagyként és beregi ispánként írt levelet a testvéreinek, Mihálynak, aki akkor a Valkó megyei Racsa várnagya volt.⁵⁰ Később Batthyány Benedek szolgálatába lépett, aki kincstartóként 1506-ban szolnoki sókamarásnak nevezte ki, 1510-ben pedig ismét munkácsi várnagyként szerepel, de most már Batthyány Benedek szolgálatában.⁵¹ Több tisztségéről nem tudunk, élete további részét valószínűleg Baranya megyei birtokain töltötte el.⁵² Valamikor 1506 után Gergely és Mihály baranyai birtokokat osztottak fel egymás között.⁵³ Anyagi helyzetéről kölcsönügyletei is árulkodnak. 1510-ben Batthyány Benedeknek adott kölcsön 1300 aranyforintot.⁵⁴ Török Imre nándorfehérvári bán 1515. május 1-jén kelt végrendelete szerint Gyulai Gergelynek 1100 vagy 1200 forinttal, Gyulai Jánosnak pedig 300 forinttal tartozott.⁵⁵ 1525-ben Herceg Ferenc két fia, Miklós és Ferenc kapott kölcsön Ger-

⁴⁷ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 336–338.; *Pálosfalvi Tamás*: Vitézek és Garázdák. A szlavóniai humanisták származásának kérdéséhez. Turul 86. (2013) 11.

⁴⁸ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 338., 360.; *Engel P.*: Magyar középkori adattár i. m. Győr nem 1. Óvári ág 2. tábla: Gyulai. Érdemes megemlíteni, hogy Hedvig és Istvánfi Pál házasságából született 1538. dec. 8-án Istvánffy Miklós, a történetíró.

⁴⁹ János levelei: 1494. febr. 18. Buda: DF 260 529.; 1494. jún. 26. Pécs: DF 260 530.; 1495. jan. 15. Krapina: DF 260 552.; 1495. máj. 30. Buda: DF 260 546.; 1511. jún. 9. Buda: DF 260 455.; 1511. dec. 23. Vinica: DF 260 454. (János ekkor minden bizonnyal Vinicán töltötte a karácsonyt.); 1514. jan. 23. Körös: DF 232 400.; 1517. jan. 30. Körös: DF 232 466.; 1519. jún. 5. Vinica: DL 38 042. Zsófia levelei: 1519. aug. 2. Vinica: DF 283 340.; 1519. okt. 16. Vinica: DF 267 550.; 1519. dec. 2. Vinica: DF 267 723.

⁵⁰ *Neumann Tibor*: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526). Nyíregyháza 2006. 107. (248. sz.), 19.; *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 318., 338.

⁵¹ DF 260 459., DF 260 477. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 338.

⁵² Gyulai Gergely baranyai birtokaihoz l. A pécsváradai konvent i. m. 435–436. (892. sz.), 436–437. (893. sz.), 440. (904. sz.), 446. (916. sz.), 449–450. (923. sz.), 450. (924–925. sz.); DF 260 176., DF 260 206. Az utóbbi két adathoz l. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 333–334., 351–352.

⁵³ A pécsváradai konvent i. m. 436–437. (893. sz.).

⁵⁴ A pécsváradai konvent i. m. 438. (897. sz.).

⁵⁵ Enyingi Török Bálint. A bevezetést írta és a forrásokat közzéteszi Bessenyei József. Bp. 1994. 3. Vö. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 353. 424. jegyz.

gelytől 1050 forintot,⁵⁶ aki kisebb összegekkel – 150, illetve 400 forinttal – a pécsváradai konventet is kisegítette.⁵⁷ Gergely felesége, Endrédi Somogyi Katalin egy tekintélyes Somogy megyei családból származott. A házasságból egy fiú és három leány született: András, Borbála, Erzsébet és Katalin.⁵⁸ Gergelyt 1525. szeptember 25-én súlyos, ágyban fekvő betegként említik, de 1526. március 26-án még életben volt.⁵⁹

Jelenlegi ismereteink szerint a harmadik Gyulai testvér, Mihály, két bátyjával ellentétben soha nem állt Ernuszt Zsigmond szolgálatában. Már 1494-ben ecsedi Bátor Györgyöt szolgálta, aki 1498-ban racsai várnagynak nevezte ki. Mihály még 1505-ben is ezt a tisztséget töltötte be, és Bátor még 1513-ban is tartozott neki a fizetése egy részével.⁶⁰ Mindössze erről az egy tisztségéről maradtak fenn adatok. Később, Gergelyhez hasonlóan, feltehetőleg Mihály is baranyai birtokain gazdálkodott.⁶¹ Petkei Mihály leányát, Katalint vette feleségül, fiukat Miklósnak hívták.⁶² Az apósa 1493-tól 1494-ig Batthyány Boldizsárral együtt jajcai bánként szolgált,⁶³ 1498-tól Szentpéteri Lászlóval közösen a Valkó megyei Kalatinc birtokosa volt.⁶⁴ Mihály anyagi helyzete és társadalmi státusza Jánosétól biztosan, de valószínűleg Gergelyétől is elmaradt. Erre utal, hogy Mihály és Katalin 1517. szeptember 25-én ínségük miatt a Körös megyei Cszemice és Dubovc birtokokban lévő birtokrészeit tartozékaikkal együtt 200 forint ellenében elzálogosították Gyulai Jánosnak.⁶⁵ Mihály 1520 márciusában még életben volt.⁶⁶

A Baranya megyei Gyulai rokonsághoz tartozó Gyulai György és három fia pályafutása kapcsán tehát elmondhatjuk, hogy az arisztokratáknál vállalt familiáris szolgálat valamennyiük életében szerepet játszott, de korántsem azonos mértékben. Érdemes hangsúlyozni, hogy Ernuszt Zsigmond pécsi püspöknek a család három tagja is szolgált: György, János és Gergely. A fennmaradt adatok szerint György csak Baranya megyében viselt tisztséget – mint alispán. Gergely és

⁵⁶ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 351.

⁵⁷ A pécsváradai konvent i. m. 439. (900–901. sz.).

⁵⁸ *Kubinyi A.*: 338., 360.; A pécsváradai konvent i. m. 446. (916. sz.).

⁵⁹ A pécsváradai konvent i. m. 450. (924–925. sz.).

⁶⁰ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 338–339. Ecsedi Bátor Györgyhöz l. C. *Tóth Norbert*: Ki kicsoda az ecsedi Bátor családban? A Bátor család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541. Szabolcs-szatmárberegi Szemle 44. (2009) 25–27.

⁶¹ Baranya megyei birtokaira l. A pécsváradai konvent i. m. 435–436. (892. sz.), 436–437. (893. sz.); DF 260 176. Az utóbbi adathoz l. *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 333–334.

⁶² *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 339.

⁶³ *Thallóczy Lajos*: Jajca (bánság, vár és város) története. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4.) Bp. 1915. 165.

⁶⁴ *Koppány T.*: A középkori Magyarország kastélyai i. m. 161.

⁶⁵ A pécsváradai konvent i. m. 441. (906. sz.). Vö. *Lakatos Bálint*: A Cszemiceiek: Adatok Janus Pannonius családjáról. In: *Magistrae discipuli. Tanulmányok Madas Edit tiszteletére.* Szerk. Nemerikényi Előd. (A Magyar Könyvszemle és a Mokka–R Egyesület füzetei 2.) Bp. 2009. 189. 58. jegyz.

⁶⁶ A pécsváradai konvent i. m. 436–437. (893. sz.); *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 339.

Mihály a familiárisi szolgálat erejéig elhagyták szűkebb pátriájukat, de aztán visszatértek ottani birtokaikra, baranyai tisztségviselésükről azonban nincs tudomásunk. Ők hárman minden bizonnyal a megye tekintélyes, középbirtokos nemesei közé tartoztak, a források következetesen az *egregius*, azaz vitézlő címmel illetik őket. A család tagjai közül egyértelműen János vitte a legtöbbre, aki Baranyában és Szlavóniában is töltött be tisztségeket. Ő azonban a jelek szerint elhagyta Baranya megyét, és életének egy jelentős részét Szlavóniában élte le, ahol nagybirtokossá vált, de – ahogy arra Kubinyi András rámutatott – mágnás nem lett belőle.⁶⁷ A familiárisi szolgálatnak a társadalmi emelkedésben játszott szerepe János esetében szépen megfigyelhető: ő legalább hat urat szolgált, köztük olyan hatalmasságokat, mint Corvin János, Szatmári György és Brandenburgi György. Láthatjuk, hogy két testvérével ellentétben János még élete végén is familiárisi viszonyban állt, akkor éppen Brandenburgi Györggyel. A források Jánost is *egregius*nak címzik.⁶⁸

A Gyulaiak és a ferencesek

A Gyulaiak és a ferencesek kapcsolatát dokumentáló források sorát két olyan levél nyitja, amelyeket Doroszlai István még világi személyként írt Gyulai Jánosnak. Doroszlai később az obszerváns ferencesek közé lépett, de szerzetesként is kapcsolatban maradt a Gyulaiakkal, ahogy arról a Gyulai Györgynek írt levele tanúskodik. A első két levél bemutatására azért kerül sor, mert szervesen kapcsolódnak a tanulmány témájához. Mindezek előrebocsátása után lássuk a forrásokat!

Doroszlai István 1491. november 2-án Budán kelt, Gyulai Jánosnak címzett levelében tudatja, hogy az ügye, amelyet titokban Jánosnak elmondott, veszélyben van, ezért arra kéri, hogy a lehető leghamarabb keresse fel.⁶⁹ Gyulai nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy Doroszlai mire utal, a kései olvasó számára azonban nem derül ki, hogy a levélíró mire gondolt, mivel a szöveg semmilyen konkrétumot nem tartalmaz erre vonatkozóan. Az azonban kiderül az iratból, hogy Doroszlai és Gyulai János akkor már egy ideje ismerték egymást. Itt említem meg, hogy jelenleg négy, Doroszlai István által írt levelet ismerek. A most tárgyalt első misszilisből azonban – amelynek az aláírása mindössze ennyi: *vester frater* – nem tudjuk meg, hogy ki írta azt. A levélíró azonosítását a másik három misszilis teszi lehetővé – az aláírásaiknak köszönhetően. Mind a négy levelet ugyanaz a kéz írta, az aláírásokat is beleértve.

A következő Doroszlai-levél három nappal később, 1491. november 5-én kelt, szintén Budán, a címzettje ismét Gyulai János.⁷⁰ Doroszlai a megszólítás

⁶⁷ *Kubinyi A.*: Ernuszt i. m. 356.

⁶⁸ Egy esetben, 1517-ben magnificusként szerepel: DF 232 466.

⁶⁹ DF 260 511.

⁷⁰ DF 260 512.

után utal az előző levelére – a szöveg szerint Gyulai Gergely továbbította azt a bátyjának –,⁷¹ majd nyomatékosan kéri Jánost, hogy keresse fel Budán, mert beszélni szeretne vele – de hogy pontosan milyen ügyben, az ebből a misszilisből sem derül ki. Az aláírás: *per vestrum Dorozlay*.

1492. augusztus 1-jén Szentmártoni Benedek, az ozorai őrség (*custodia*) őre (*custos*) Paksról írt levelet Gyulai Jánosnak, amelyben tudatja, hogy nemrég Perecskén és Gyulán járt, jelenleg pedig gyengélkedése miatt Pakson tartózkodik. Kéri továbbá Jánost, hogy küldjön céklát a beteg szerzetesek számára.⁷² A bemutatásra kerülő források között tehát ez az első olyan dokumentum, amely egy obszerváns ferencestől származik.⁷³ A levél tartalma és hangvétele egyértelműen arra utal, hogy Szentmártoni kapcsolatban állt a Gyulaiakkal. A misszilis alapján rekonstruálhatjuk a ferences tisztségviselő útját. A Baranya megyei Perecskén – Villány mellett – obszerváns kolostor állt.⁷⁴ Szentmártoni innen észak felé haladva útba ejtette a Mohácstól nyugatra fekvő Gyulát,⁷⁵ a Gyulai család birtokát – levelében utal is Gyulai János apjára –,⁷⁶ majd innen a Tolna megyei Paksra ment, ahol szintén létezett egy obszerváns kolostor.⁷⁷ A kelezésben megjelölt gyengélkedő (*ex infirmaria de Pakos*) valószínűleg a kolostorhoz tartozott, mivel a levél beteg szerzeteseket említ.

A következő dokumentum Soproncai István vikárius feljebb már hivatkozott, 1492. szeptember 12-én, Budán kelt oklevele, amellyel Gyulai Györgyöt feleségével és gyermekeivel együtt felveszi a rend testvérületébe, és a vikária minden lelki javában részesíti őket.⁷⁸ Bár az oklevél – a ferences gyakorlatnak megfelelően – konkrétumok említése nélkül, csupán egy általánosan használt formulával indokolja meg a felvételt, nem lehet kétségünk afelől, hogy György valamilyen formában támogatta az obszervánsokat.⁷⁹

⁷¹ „Credo, quod Gregorius Gywlay per Nicolaum Cheseny etiam alias litteras meas ad vos misit.”

⁷² „Hic in Pakos detineor corporis infirmitate. Peto, si potestis Bude faciliter invenire rapulas, vulgo cheklath, ... per quempiam etiam occurrentem nuntium fidelem mittatis huc pro fratribus infirmis causa Dei.” A levél „Ex infirmaria de Pakos” kelt. – DF 260 521.

⁷³ Szentmártoni Benedek ekkor már idős ember lehetett, mivel 1460-ban az atyai kolostor gárdiánjaként említik. 1475-ben a gyöngyösi kolostorban lakott. L. *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 340., II. 10., 59.

⁷⁴ *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 377., II. 136–137.; *F. Rombányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 51.; Kolostorok és társaskáptalanok i. m.

⁷⁵ *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp. 1890–1913. II. 487.

⁷⁶ „Nuperime me in Pereczke existente S. de Dor, frater vester volens ad me unire, sed in villa Sceles citissimus nuntius domini sui preveniens revertit eum ad dominum suum properaturum se contra Turcos. Fui enim in Gwla, dum idem equum vestrum werespey coloris a patre vestro petiens ad se duci fecit.” Az „S. de Dor”-ként jelölt személy talán Dorozslai Istvánnal azonos.

⁷⁷ *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 378., II. 133–134.; *F. Rombányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 49.; Kolostorok és társaskáptalanok i. m.

⁷⁸ DF 260 141.

⁷⁹ A konfraternitás-oklevelekhez l. *John Moorman*: A History of the Franciscan Order. From Its Origins to the Year 1517. Oxford 1968. 355., további szakirodalommal.

1494. július 14-én Dorozslai István már obszerváns ferencesként írt levelet Mohácsról Gyulai Györgynek, amelyben tudatja, hogy találkozni szeretne Gyulai Jánossal; amennyiben ez nem lehetséges, kéri, hogy György küldje el hozzá Percskére a másik fiát, Gergelyt vagy valaki mást. Kéri továbbá, hogy tájékoztassa János állapotáról, mivel azóta, hogy nála volt, semmit sem hallott róla. Az aláírás: *frater S(tephanus) Dorozlay ordinis minorum regularis observantie etc.*⁸⁰ További, Dorozslai által a Gyulaiaknak írt leveleket nem ismerek. A bemutatott három levélből kiderül, hogy Dorozslai a Gyulai családból elsősorban Jánossal állt közeli viszonyban. Itt utalok három nappal később, 1494. július 17-én a percskei kolostorban kelt, anyjának és lánytestvérének címzett misszilisére is, melynek aláírása a következő: *frater Stephanus Dorozlay, presbiter ordinis minorum regularis observantie.*⁸¹ Az utóbbi két levél tanúsága szerint Dorozslai akkor a percskei kolostorban élt, és már pappá szentelték.

Tizenhárom évvel később, 1507. július 28-án Fridauban Cristoferus de Monaco ausztriai obszerváns vikárius, a cizmóntán generális vikárius biztosa Gyulai Jánost a feleségével, gyermekeikkel és két testvérével együtt felvette a rend konfraternitásába, és az ausztriai provincia minden lelki javában részesítette őket.⁸² Az oklevélből arra következtethetünk, hogy Gyulai János az ausztriai obszervánsokkal is kapcsolatba került, erre a kapcsolatra azonban további adatokat jelenleg nem ismerek.

János valószínűleg a konventuális ferenceseket is segítette. Kósa Jenő (1714–1783) ferences szerzetes kéziratban fennmaradt latin nyelvű rendtörténeti munkájában azt olvashatjuk, hogy a konventuálisok 1518. évi varasdi káptalanának Gyulai János volt a patrónusa.⁸³ Az adatot Karácsonyi János is átvette, 1518. augusztus 17-e elé helyezve a szóban forgó káptalan időpontját.⁸⁴ Itt érdemes megismételni, hogy Gyulai ebben az időszakban Varasd megye alispánja volt, ami véleményem szerint támogatja Kósa híradását.

Az utolsó forrás Franciscus Lichetto generális miniszter 1518. július 20-án – tehát már a ferences rend 1517. évi kettészakadása után – Lyonban kiadott nyomtatott oklevele, amellyel Gyulai Jánost feleségével és gyermekeivel együtt felveszi a rend konfraternitásába, és a rend minden lelki javában részesíti őket, továbbá engedélyezi, hogy haláluk közeledtével a rend öltözékét ölthessék magukra, és

⁸⁰ DF 260 537.

⁸¹ DF 260 527.

⁸² DF 279 504. Felületes regesztája: *J. Stipišić–M. Šamsalović: Isprave u Arhivu Jugoslavenske Akademije. Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije 4. (1961) 526. (3874. sz.) Vö. Kubinyi A.: Ernusz t. m. 336.*

⁸³ *Eugenius Kósa: Antiquarii provinciae S. Mariae in Hungaria Ordinis Minorum s. p. n. Francisci strictioris observantiae collectanea ... ab anno ... 1206 ad annum usque 1774. A Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár példányát használtam, amely az interneten is megtekinthető: http://archivum.ferencesek.hu/letoltes/kezirattar/Kosa_Antiquarii.pdf (2014. febr. 10.)*

A vonatkozó részlet ebben a kéziratban a 168. oldalon olvasható.

⁸⁴ *Karácsonyi J.: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 84–85.*

abban temetkezhessenek.⁸⁵ A gyakorlatnak megfelelően ez az oklevél is formulás részekből áll, így nem tudjuk meg belőle, hogy János mivel érdemelte ki a felsorolt kiváltságokat. Abból a tényből azonban, hogy maga a generális miniszter adta ki az oklevelet, arra következtethetünk, hogy János jelentős mértékben támogatta a ferencseket.

A rendelkezésünkre álló források kis száma ellenére megállapíthatjuk, hogy a Gyulai család bemutatott tagjai, elsősorban György és János kapcsolatban álltak az obszerváns ferencsekkel. János az ausztriai obszervánsokkal is kapcsolatba került, Kósa Jenő rendtörténeti munkája szerint pedig a konventuálisokat is támogatta. A felsorolt dokumentumok több évtizedet fognak át, egy részük a család és az obszervánsok közötti viszony hétköznapi pillanataiba is bepillantást enged. E kapcsolat létrejöttében – az obszervánsok általános népszerűségén túl – minden bizonnyal szerepet játszott az a körülmény, hogy Baranya megyében két obszerváns kolostor is működött: Percske, Gyulától nem messze délre, és Sellye.⁸⁶

Doroszlai István

Doroszlai Istvánról nem sok adat maradt fenn, ezeket azonban érdemes összefoglalni, hiszen ő azon kevesek közé tartozik, akiknek mind világi, mind szerzetesi életszakaszáról rendelkezünk ismeretekkel. A jelek szerint kúriai jegyzőként kezdte a pályáját, jegyzőségére 1477-ből, 1481-ből és 1482-ből maradtak fenn adatok.⁸⁷ Később valószínűleg Szlavóniában, Körös megyében élt. 1489. március 8-án Koreni Ilka leánya, Margit a Körös megyei Korenben lévő nemesi udvarházát, egy elhagyott jobbágytelkét, valamint egy, a Csázma folyón lévő malom felét zálogosította el neki huszonöt forintért.⁸⁸ Doroszlai 1489 folyamán megszerezte a Körös megyei szobocsinai uradalomhoz tartozó Szvibovc castellumot, Szobocsina oppidumot és még néhány további birtokot. Bár a szóban forgó birtokokat Grebeni Hermanfi László alnádor magához akarta váltani, Doroszlai végül nem neki, hanem Batthyány Benedek kincstartónak és fivérének, Istvánnak adta el azokat 1200 forintért. Az adásvételről Bátori István országbíró és erdélyi vajda adott ki oklevelet 1491. november 16-án, Budán.⁸⁹ Megemlítenéd, hogy a hivatkozott oklevelek *egregius*nak címezik Doroszlait. Itt érdemes

⁸⁵ DL 47 257. Vö. *Cevins*: Les franciscains observants i. m. 574. Emlékezhetünk rá, hogy János ekkor már idős ember volt, 1519 végén vagy 1520 elején hunyt el.

⁸⁶ Sellyéhez l. *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. II. 150–151.; *F. Rombányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 57.; Kolostorok és társaskáptalanok i. m.

⁸⁷ *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 298. 23. jegyz.

⁸⁸ DL 101 069.

⁸⁹ DL 103 949., DL 101 082., DL 101 083., DL 101 099., DL 101 129. Vö. *Pálosfalvi T.*: Grebeni Hermanfi László i. m. Századok 141. (2007) 856., a szobocsinai uradalomhoz l. uo. 853–857.

visszaulni arra, hogy Gyulai János éppen 1490-ben jutott birtokokhoz Körös megyében, Doroszlait tehát innen is ismerhette.

Feltűnő az időbeli egybeesés a Bátor-oklevél és a feljebb bemutatott első két Doroszlai-levél között, melyek 1491. november 2-án és 5-én – tehát nem sokkal az országbíró oklevele előtt – keltek, szintén Budán. Ezekben – ahogy említettem – Doroszlai arra kérte Gyulai Jánost, hogy keresse fel, mert mindenképpen beszélni szeretne vele. Figyelembe véve a három dokumentum időbeli közelségét, feltételezhetjük, hogy Doroszlai a birtokeladásokról akart beszélni Gyulaival – talán az utóbbi is felmerült vevőként.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján megközelítő pontossággal megállapíthatjuk, hogy Doroszlai István mikor lépett be a ferences rendbe: 1491 novemberében még biztosan világi személy volt, 1494. július 14-én azonban már obszerváns ferencesként írt levelet Gyulai Jánosnak.

Már esett szó arról, hogy Doroszlai 1494 júliusában a perecskei kolostorban élt. 1496. május 28-án, Budán Miletinci Antal közjegyzővel ferences vonatkozású pápai bullákat íratott át Soproncai István vikárius megbízásából.⁹⁰ Tíz évvel később, 1506-ban ő volt az esztergomi őrség őre.⁹¹ 1508. július 18-án mint budai gvárdián szabad gyóntatóválasztást és teljes búcsút engedélyezett Scardonai Sadobrics Péternek, mivel adakozott a római Szent Péter bazilika építésére.⁹² Doroszlai István 1510-ben az obszervánsok közül is több száz életet követelő pestis áldozata lett.⁹³

⁹⁰ DF 275 536. Vö. *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 354–355.

⁹¹ *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 367.

⁹² DL 21 859. Vö. *Borsa Gedeon*: A római Szent Péter bazilika építése javára hirdetett búcsú magyarországi terjesztésére készült nyomtatványok (1508–1509). In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1963–1964*. Bp. 1966. 180–181.

⁹³ *Karácsonyi J.*: Szt. Ferencz rendjének i. m. I. 367.